

1. Ιερά Μονή Βαρλαάμ. Παρεκκλήσι Τριών Ιεραρχών. Ο Μυστικός Δείπνος (ζωγράφος Ιωάννης Ιερεύς εκ Σταγών, 1637).

ΤΡΙΚΑΛΙΝΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ 17ου αι.

Η Κρητική Σχολή δραστηριοποιείται στο Ν. Τρικάλων με μια αξιόλογη σειρά τοιχογραφημένων συνόλων, όπως τα μνημεία των Μετεώρων, όπου επώνυμοι καλλιτέχνες όπως ο Θεοφάνης ο Κρης και ο Τζώρτζης θα αφήσουν την υπογραφή τους, ο ένας στην Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά (1527) και ο δεύτερος στην Ιερά Μονή Δουσίου, κοντά στην Πύλη (1557).

Έχοντας ως ρίζα τις μονές αυτές, θα αναπτυχθούν και θα επικρατήσουν δύο σημαντικά καλλιτεχνικά κέντρα, τα Τρίκαλα και οι Σταγός¹ (η σημερινή Καλαμπάκα), τα οποία θα αναδείξουν καλλιτέχνες που στα έργα τους αφήνουν έντονα τα κρητικά στοιχεία. Από τους ζωγράφους αυτούς, λίγοι είναι εκείνοι που στις επιγραφές αναφέρουν και τόπο καταγωγής τους· φράσεις όπως «εκ Τρίκκης» ή «εκ Σταγών» σπάνια αναφέρονται. Αυτό οφείλεται πιθανότατα ή στο γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς δεν κατάγονται από τον Ν. Τρικάλων, ή στο ότι θεωρούν αυτονομία την καταγωγή τους, αφού δουλεύουν για τον τόπο τους.

Κρυστάλλω Δ. Μαντζανά

Αρχαιολόγος

Ο «**Ιερεύς Ιωάννης εκ Σταγών**» θέτει την υπογραφή του στις τοιχογραφίες του παρεκκλησίου των Τριών Ιεραρχών της Ι. Μονής Βαρλαάμ (1637), έχοντας ως βοηθούς τους γιους του («**ΙΣΤΟΡΗΘ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΜΟΥ ΤΟΥ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΑΥΤΟΥ ΕΝ ΕΤΕΙ ΖΡΛΕ'** (1637) **ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ Ι' ΕΚ ΧΩΡΑΣ ΣΤΑΓΩΝ**»). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ζωγράφος αυτός και ως προς τα θέματα και ως προς την απόδοση των μορφών ακολουθεί το έργο του Θεοφάνη. Το λάμ όμως και προχωρεί και πιο πέρα. Χρησιμοποιεί ως πρότυπα και την Κρητι-

κή Σχολή αλλά και στοιχεία παλαιότερων εποχών, διανθίζοντάς τα με στοιχεία της δυτικής τέχνης. Σοβαρότητα και αρκετή γραμμικότητα στην απόδοση των μορφών, μονοτονία στο σχέδιο και στα χρώματα είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της τέχνης του² (εικ. 1).

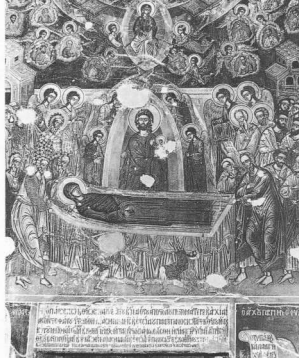
Στον ίδιο ζωγράφο αποδίδεται και μια εικόνα από την Ι. Μονή Αγίου Στεφάνου Μετεώρων, που έχει ως θέμα τον **Λιθοβολισμό του Πρωτομάρτυρος Στεφάνου**³.

Ο **Νικόλαος Καστήνσιος** ή **Καστήρισιος**, που ως τόπο καταγωγής του δηλώνει κι αυτός τους Σταγούς (Καλαμπάκα), υπογρά-

φει τις τοιχογραφίες του παλαιού Καθολικού της Ι. Μονής Αγ. Στεφάνου Μετεώρων («**ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΜΟΥ ΤΟΥ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) Κ(ΑΙ) ΚΑΣΤΡΗΣΙΟΣ ΕΚ ΧΩΡΑΣ ΣΤΑΓΩΝ**») (εικ. 2).

Ο ζωγράφος αυτός, ακολουθώντας στην τεχνική και τεχνολογία τον κανόνα που οι Κρητίτες ζωγράφοι διαμόρφωσαν στα Μετέωρα, δημιουργεί ένα αξιόλογο και χαρακτηριστικό σύνολο του 17ου αι., χωρίς όμως να ξεφεύγει από τους κανόνες της εποχής του, την τυποποίηση και τον λαϊκό χαρακτήρα των μορφών.

«**Εκ Σταγών**» υπογράφει και ο

2. Περὶ Μονῆς Ἁγίου Σεφεράων, Παλαιὸ Καθολικὸ, Δ. πλευρὰ Νόρθηκα. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου μετὴν ἐπιγραφῆς που ἀναφέρει τὸ ὄνομα Νικόλας Κατρίσιος.

3. Σαρακίνα Τρίκλων, Ἱερός Ναός Αγ. Αποστόλων, τοιχογραφία ἀπὸ τὴν Β. πλευρὰ (Ζωγράφος ὁ ἱερεὺς Γεώργιος ἐκ Σταγῶν).

ζωγράφος **Γεώργιος** που εικονογραφεῖ τὸν μικρὸ μονόχωρο ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, λίγα χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὴ μικρὴ Κοινότητα τῆς Σαρακίνης, τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας (ΙΣΤΟΡΗΘΗ ΚΟΡΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΣ ΤΟΥ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ... ΕΚ ΧΩΡΑΣ ΣΤΑΓΩΝ)... Δυστυχῶς, ἡ κακὴ κατάσταση καὶ διατήρησις τῶν τοιχογραφιῶν δὲν μας ἐπιτρέπει να προχωρήσουμε σε συμπεράσματα γιὰ τὴν τεχνικὴ καὶ τεχνολογία τοὺς (εἰκ. 3).

Τὸ ὄνομα «**Γεώργιος ἱερεὺς ἐκ Σταγῶν**» ἀναφέρεται καὶ σε τμήμα τριπτύχου που φυλάσσεται στὴν Ἱ. Μονὴ Μεταμορφώσεως Μετεώρων, ὅπου στὴ μια πλευρὰ εἰκονίζεται ὁ Ευαγγελισμὸς καὶ στὴν ἄλλη ὁ κτήτορας τῆς μονῆς, Ἀθανάσιος καὶ Ἰωσάαφ⁴.

Τὸ «**εὐ Τρίκκης**» θέτει δίπλα στὸ ὄνομά του ὁ ζωγράφος **Δημήτριος**, που στα 1637 ἱστορεῖ τὸ εσωτερικὸ τοῦ σταυροειδοῦς τρουαίου ναοῦ τῶν Παιμεγίστων Ταξιαρχῶν, στὴ μικρὴ Κοινότητα τῶν Ταξιαρχῶν τῆς ἐπαρχίας Τρίκλων («**ΙΣΤΟΡΗΘΗ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΚΚΗΣ**»)⁵.

Ὁ ζωγράφος αὐτός, ἀπὸ τὰ λίγα που μπορούμε να συμπεράνουμε, λόγω τῶν πολὺ αμυαυμένων τοιχογραφιῶν, ἀκολουθεῖ ὡς πρότυπο σημαντικὰ ζωγραφικὰ σύνολα τοῦ 16ου αἰ., που υπάρχουν στὴν περιοχή, ἀλλὰ ὁ ἔντονος λαϊκὸς χαρακτήρας

τῶν μορφῶν ἀποδεικνύει ὅτι προσπαθεῖ να προσαρμόσει τὶς τοιχογραφίες του στὸ καλλιτεχνικὸ κλίμα που ἐπικρατεῖ αὐτὴν τὴν ἐποχὴ στὴν περιοχή. Με τὸ ἴδιο ὄνομα υπογράφει καὶ ὁ ζωγράφος που τὸ 1675 ἱστορεῖ τὸν **παρεκκλήσι των Εισοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίου Βησσαρίωνος (Δουκίου)**, κοντὰ στὴν Πύλη. (**ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΡΙΚΚΙΩΤΗ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΥ** 1675). Ἴσως να πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο ζωγράφο⁶.

Τὸ ἔργο τῶν ζωγράφων που ἀναφέρθηκαν ἀνωτέρω, ἀπαιτεῖ εἰδικὴ μελέτη, ἀφοῦ γιὰ τοὺς περισσότερους εὐάχιστα γνωρίζουμε. Αὐτὸ ὅμως που μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε εἶναι ὅτι τὰ μνημεῖα τῶν Μετεώρων τοῦ 16ου αἰ. εἶναι τὸ πρότυπο τῶν ζωγράφων, χωρὶς να σημαίνει ὅτι μετατρέπουν τὴν τέχνη τους σε μίμησι ἢ ἀντιγραφή του προτύπου. Στὰ ἔργα τους ἡ σφραγίδα τῆς ἐποχῆς καθὰς καὶ τῆς περιοχῆς στὴν ὁποία ζοῦν καὶ ἐργάζονται εἶναι αρκετὰ ἔντονη, ὅπως ὁ τοπικὸς ἐνδυμασιεὺς ἢ τοπικὸ ἅγιοι που συναντᾶμε αρκετὰ συχνὰ στὶς τοιχογραφίες. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, χωρὶς να ἀποτελοῦν καλλιτεχνικὲς προσωπικότητες, δημιουργοὺν καλλιτεχνικὰ ὀνόματα συνυφασμένα με τὴ ζωγραφικὴ τοῦ 16ου αἰ. καὶ προσκολλημένα στὴν τέχνη τῶν ζωγράφων τῶν Μετεώρων, ἀφοῦ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μπορεῖ να υπῆρξαν καὶ

μαθητὲς τους.

Σημειώσεις

1. Manolis Chatzidakis, *Considérations sur la peinture Postbyzantine en Grèce. Communauté et diversité de l'art des pays Balkaniques (XVIIe s. - début du XVIIIe s.)*, Sofia 1966, σ. 709.
2. Α. Ευγυνοπούλου, *Σχεδιασμοὶ ἱστορίας τῆς ὁρισκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλυσιν*, Ἀθῆνα 1957, σ. 192.
3. Μ. Χατζηδάκις, *Ἑλληνες Ζωγράφοι μετὰ τὴν ἄλυσιν (1450-1830)*, τόμ. 1ος, Ἀθήρ-κιος - Ἰωσφ. Ἀθῆνα 1967, σ. 326.
4. Θ. Παυλίνογλου, *Ἑλληνες ἀνοικοφῶροι μέχρι τὸ 1821*, Ἐταιρεία Ἑλληνικὸν Λογοτεχνικὸν καὶ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον, Ἀθῆνα 1984, σ. 81.
5. Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδος, *Δύο ἀνεκδότοι ναοὶ τῆς περιοχῆς Τρίκλων*, Α.Β.Μ.Ε. (1937), τόμ. Γ', σ. 164.
6. α) Δ. Σοφριάνος, *ἱστορικὸ σχόλια σε ἐπιγραφές, ἐπιγράμματα, χαράγματα καὶ ἐνδυμασίες τῆς Μονῆς Δουκίου, συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς*, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά (1984), σ. 32.
- β) Χατζηδάκις, ὀ.π., σ. 270.

Seventeenth Century Painters from Trikala

K. Mantzana

The Cretan School of painting is represented in the county of Trikala by a remarkable series of wall-painted monuments such as the monasteries of Meteora. Two famous hagiographers, the celebrated Theophanes the Cretan and Tzortzis have decorated and signed their work there, in the Hagios Nicolaos Anaparauss Monastery (1527) the first and in the Doutsikou Monastery (1557) the second. Two important artistic centers Trikala and Stagou, the present Kalambaka, originate from the painting tradition of these two monasteries and flourish. Therefore, their distinguished painters create works in which the typical elements of the Cretan School are more than apparent. However, few from these hagiographers mention the place of their origin in the dedicatory inscriptions. This omission has not been explained as yet with a sound argument.